

PALLADY PRINTRE ROMÂNII AMERICANI

de ADRIAN-SILVAN IONESCU

Abstract. The Museum of St Mary's Orthodox Church of Cleveland, Ohio shelters a wealth of paintings by Theodor Pallady, virtually unknown to the art lovers of Romania. The 48 works of art in question are mainly oil on cardboard paintings with nudes which understandably were housed but not displayed in the Parish Museum. The provenance of the paintings is the Franklin M. Gunther collection, an American diplomat posted in Bucharest who fell in love with and frequented the Romanian artistic milieu.

I had the privilege to see this Pallady collection in 1991 when I first visited Cleveland and St Mary's Orthodox Church. A few years before the collection was on the verge of being sold at auction because the parishioners needed to raise funds for some adjoining buildings. The expert commissioned to evaluate Pallady's paintings grossly underestimated them and suggested low reserves, his rationale being that Pallady's name was not to be found in any US auction catalogues and, therefore, unknown to the American art market. The estimated total amount didn't match the required funds for the real estate investment, therefore by a stroke of luck the collection was no longer scattered at the auction and lived to see another day. In the first decade of the 21st century, the Gunther collection of Pallady's works was exhibited outside the Parish Museum at the Beck Center for the Arts in Lakewood, Ohio.

Keywords: St Mary's Orthodox Church in Cleveland, Ohio, Theodor Pallady, oil on cardboard paintings, nudes.

Artistul de la a cărui naștere s-au celebrat 150 de ani a stat o lungă perioadă de viață în Franța. Totuși, nu a trecut vreodată oceanul și nu s-a întâlnit cu românii americani, așa cum s-ar putea crede din acest titlu. Dar, un număr important de lucrări semnate de el se află pe pământul Lumii Noi, în patrimoniul unei comunități românești.

Theodor Pallady este un pictor important, un artist mare ce-și are locul meritat și necontestat în panteonul plasticii naționale. Dar este și exemplul dramatic al produsului unei culturi mici, al unei culturi periferice prin plasarea geografică a României la granița de est a Europei, la Porțile Orientului („ou tout se prend à la légère”).

Departa de mine intenția de a minimaliza cultura românească. Dimpotrivă, mă număr printre aceia care am trudit pentru afirmarea ei internațională. Dar realitățile geopoliticii culturale nu pot fi trecute cu vederea. Dacă Pallady ar fi rămas în Franța ar fi fost la fel de cunoscut ca amicul său Matisse și poate chiar l-ar fi depășit în celebritate și succes pecuniar. La fel ca Theodor Aman, egal al lui Horace Vernet în compozițiile istorice și al lui William Merritt Chase în acelea intimiste, ca Nicolae Grigorescu, artist de talia lui Renoir și Pissaro sau a lui G. D. Mirea de aceea a lui John Singer Sargent, cu care a fost coleg în atelierul lui Carolus Duran, la Paris. Dar, reveniți în patria natală pentru a pune bazele unei școli și a da naștere unui stil național, nu s-au mai aflat în atenția criticilor, colecționarilor și organizatorilor de expoziții care i-ar fi putut promova. Așa că, pe plan internațional, încă din timpul vieții, dar și în posteritate...nu au cotă și sunt necunoscuți.

Am fost confruntat cu această situație tristă într-una din primele mele călătorii în SUA. Ajuns, în 1991, pe pământ american spre a organiza o expoziție de vestimentație românească, rurală și urbană, la Kent State University Museum din orașul Kent, statul Ohio, mi s-a propus să vizitez un lăcaș de cult ortodox, Biserica Sf. Maria (St. Mary's Church) din Cleveland, între timp ridicată la rangul de catedrală. În acea metropolă de pe malul Lacului Erie se află o numeroasă și unită comunitate românească, iar biserica reprezintă inima acesteia. Bătrânul paroh, părintele Vasile Hațegan, a elaborat o monografie concisă despre acea comunitate și valorile culturale pe care le deținea, intitulată *Romanian Culture in America* (Cleveland, Ohio, 1988).

Fig. 1. St. Mary's Church, Cleveland, foto ASI, 1999.

Fig. 2. St. Mary's Church, Cleveland, vedere dinspre sud, foto ASI, 1999.

Pe lângă clădirea frumoasă în elansarea ei, foarte modernă și zveltă (Fig. 1, 2) – ridicată în 1960 după planurile arhitectului Haralambie Georgescu, urmând forma unui lăcaș de cult maramureșean, din lemn¹ – biserica mai avea și câteva clădiri anexe. Într-una se afla un muzeu cu un patrimoniu bogat. Fiind vechi muzeograf și, în acel moment, director adjunct al Muzeului Municipiului București, am fost invitat să-mi spun părerea despre acea colecție. Am rămas uimit de amploarea și valoarea colecției. Dorind să păstreze vii tradițiile patriei de origine, în expunerea permanentă predominau piesele de etnografie și artă populară (covoare, scoarțe, ceramică, cioplituri în lemn, furci de tors, vârtelnițe, mobilier țăranesc, ustensile de bucătărie, fluiere, cavale și ocarine, precum și o bogată colecție de ouă încondeiate, de Paște), icoane pe lemn și pe sticlă, veșminte sacerdotale, costume țăranesti aranjate pe manechine (Fig. 3, 4). Câteva fotografii cu tematică etnografică de Iosif Berman aduceau suflul autenticității documentului iconografic pentru expoziție. Printre acestea se aflau și câteva picturi ori desene cu tematică națională: *Ciobănașul*, *Fata cu zestre*, *Car cu boi* și o schiță în cărbune pentru *Atacul de la Smârdan*, toate datorate lui Nicolae Grigorescu, un peisaj, niște *Oițe*, o *Natură statică cu portocală* și portretul unei femei numită *Lizzi*, toate executate în acuarelă de Ștefan Luchian, un *Peisaj portuar* de Lucian Grigorescu, *Peisaj din Herța* și *Fântână în Herța*, *Moldova* de Paul Verona, două peisaje de Theodor Pallady, două portrete ale donatorului *dr. O. K. Cosla*, unul în tuș de Georg Baron Löwendal și altul în ulei de Aurel Băeșu, un *Portret de bărbat cu monoclu* de Camil Ressu și, așezat la mare cinste, între peisele de artă populară, portretul generoasei donatoare *Anișoara Stan* în veșminte de sateancă, de Elie Cristoloveanu (Fig. 5). Într-o nișă, în spatele unui strai țăranesc expus pe un zâmbitor manechin de magazin de confecții din anii 60, am sesizat o acuarelă de Carol Popp de Szathmari, datată 1881,

¹ Rev. Fr. Vasile Hațegan, *Romanian Culture in America*, Cleveland, Ohio, 1988, p. 40.

reprezentând o familie de țigani. Lucrarea era așezată, neglijent, cu susul în jos și nu mai fusese atinsă de multă vreme căci păianjenii țesuseră o pânză groasă între ea și perete! Am scos la lumină acea frumoasă lucrare și am recomandat să fie plasată într-un loc vizibil fiind o operă de primă importanță pentru arta documentaristă din secolul XIX.

Fig. 3. Vedere generală din Muzeul de la St. Mary's Church, Cleveland, foto Louis Martin, 1991.

Fig. 4. Vedere din Muzeul de la St. Mary's Church, Cleveland, foto Louis Martin, 1991.

Mi s-a spus că grosul colecției de pictură se află depozitat. În monografia părintelui Hațegan erau menționate numele artiștilor de prestigiu care figurau în patrimoniul bisericii²: Constantin Daniel Rosenthal, Carol Popp de Szathmari, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Theodor Pallady, Jean Al. Steriadi, Elena Popea, Camil Ressu, Iosif Iser, Nicolae Dărăscu, Ștefan Dimitrescu, N. N. Tonitza, Eustațiu Stoenescu, Lucian Grigorescu, Menelas Simonidy, Alexis Macedonski, Paul Verona, Aurel Băeșu, Georg Baron Løwendal. Mi-au mai fost arătate câteva mape cu stampe sau desene originale de artiști călători prin ținuturile românești, precum Auguste Raffet, Théodore Valério, Amedeo Preziosi, Luigi Mayer. Existau câteva vase de ceramică de Nora Steraidi și sculpturi de Ion Jalea, Alexandru Călinescu, Constantin Gănescu, Alexandru Severin, Constantin Antonovici și Margareta Cossăceanu-Lavrillier. Iar în sala de ceremonii (The Social Hall), se afla impozanta *Friză a istoriei românilor*, de 30 m lungime și 1,20 m înălțime, executată de Mac Constantinescu, din aramă bătută, pentru Pavilionul Românesc de la Expoziția Universală de la New York din 1939 (New York World's Fair). După închiderea expoziției, odată cu izbucnirea războiului mondial și în urma unor încurcături cauzate de neachitarea taxei de participare, friza nu a mai putut fi returnată țării de origine. A fost încredințată părintelui John Trutza de la Cleveland și timp de 30 de ani a fost depozitată, demontată, în subsolul bisericii, fiind reasamblată și amplasată în acel spațiu în anii 70, de arhitectul Nicholas Tekushan, și restaurată de artistul Ilie Hașigan.

Fig. 5. Desene de N. Grigorescu în Muzeul de la St. Mary's Church, Cleveland, foto Louis Martin, 1991.

Doamna Virginia Martin îndeplinea, în 1991, poziția de muzeograf/custode/conservator al colecției. Soțul ei, fotograful de talent Louis Martin, mi-a oferit o seamă de imagini din muzeu. Am fost purtat de dânsa în depozit, o cameră obișnuită, fără dotările muzeotehnice potrivite unui asemenea spațiu. Între altele nu exista un minim sistem de ventilație sau aparatura de măsurare a temperaturii și umidității propice păstrării operelor de artă. Era mijlocul lunii iulie, afară erau vreo 35°C, iar în interior... puțin mai mult! Am fost surprins, spre finalul vizitei, să văd pe blatul unei mese câteva mici picături negre, lucitoare, pe care nu le observasem la venire. Am atins una dintre ele: era caldă și lipicioasă! De unde ar fi putut apărea? Am privit tavanul și, acolo, se vedeau niște pete mai mari, de aceeași nuanță, din care picurau acei stropi. Mi-am dat seama că, izolarea nefiind prea bună, căldura tropicală făcea să se topească smoala din cartonul asfaltat care era pe acoperiș. Pe lângă pereți erau stivuite picturi de Pallady. Unele nu aveau ramă și cartonul pe care fusese așternută pictura

² *Ibidem*, p. 36.

făcuse burtă din cauză că stăteau de multă vreme în acea poziție improprie, fără existența unui rastel potrivit. Suportul de carton al celei mai mari picturi, o compoziție cu nuduri, era rupt în două bucăți, două jumătăți egale. Nu am aflat cum suferise deteriorarea respectivă.

Am încercat să remediez situația și am propus să fie răsfirate, să nu mai fie așezate unele peste altele, căci acelea de dedesubt suportau presiunea acelor de deasupra și se degradau încet-încet.

Aceasta era situația în 1991. Nu mai știu care este în momentul actual. Toate aceste informații le-am extras din carnetul meu de note zilnice și le reproduc, ca atare.

Doamna Martin, decedată între timp, mi-a destăinuit atunci că unii enoriași apreciază colecția și chiar o îmbogățesc, așa cum făcea George Dobrea, unul dintre fruntașii comunității. Dar marea majoritate nu se interesau de ea și, mai mult, nu erau de acord să fie expusă, mai ales că grosul colecției de artă plastică îl constituiau cele 48 de picturi ale lui Theodor Pallady, în special nuduri. Cum să fie expuse „femei goale” într-un spațiu al bisericii, fie el chiar muzeul, aflat la oarecare distanță de zona sacră?!?! Ce păcat! Acolo era o comoară de a cărei valoare nu-și dădeau seama decât prea puțini.

Mai mult, pentru că se plănuia construirea unui nou corp pentru lărgirea spațiilor de întâlnire – de „socializare”, cum am spune azi – se decisese vinderea colecției spre a face rost de banii necesari începerii lucrărilor. Dar rezultatul a fost jalnic. Expertul uneia dintre importante case de licitație care fusese solicitat să evalueze lucrările a propus niște prețuri inacceptabil de modeste. Nu că nu s-ar fi priceput dar... Pallady nu se afla în niciun catalog de licitație și nu avea nicio cotă pe piața internațională! Expertul a recunoscut că-i plac lucrările, că sunt reușite, că ar merita mai mult, dar... artistul este un anonim pentru clientela americană!

Doamna Martin a avut amabilitatea de a-mi încredința o copie a inventarului colecției (Fig. 6, 7). Lista începea chiar cu cele 48 de opere ale lui Pallady, care proveneau din colecția lui Franklin M. Gunther, un fost consul american în România, mare amator de artă românească, la fel ca soția sa³, care adunase o impresionantă colecție, iar reședința lor din Washington, D. C., arăta ca un muzeu de cultură și civilizație tradițională⁴. În dreptul fiecărei lucrări era scrisă o sumă care varia între 150 și 300 dolari. Doar patru lucrări fuseseră prețuite ceva mai mult: o compoziție pe pânză cu 2 nuduri, având dimensiunea 145 x 90 cm, era 1 000 dolari, alte trei cu câte 500 dolari, după cum urmează: un nud, în mărime de 120 x 80 cm; *Lectura* (compoziție cu nuduri) în dimensiune de 69 x 55 cm și un portret de femeie de 145 x 95 cm. Obiecția expertului fusese și faptul că majoritatea picturilor erau pe carton, nu pe pânză și acest lucru scădea prețul. În total, lucrările semnate de Pallady ar fi adus un modest beneficiu de doar 10.050 dolari. Nici alți artiști nu fuseseră prețuiți la cote mai înalte: acuarela lui Szathmari, pe care o depistasem eu în acel ungher, era cotate la 300 dolari.

Mai departe nu am pierdut timpul să calculez sumele propuse pentru celelalte obiecte, ci am preluat totalul găsit înscris pe respectivul inventar ca fiind 105.185 dolari, ceea ce era mult prea puțin pentru o construcție de anvergura celei dorită de enoriași. Așa că, spre norocul culturii naționale de peste mări, picturile lui Pallady și celelalte lucrări de valoare din acea colecție au fost salvate de la o iminentă pierdere prin valorificare...

Pentru a atrage atenția enoriașilor asupra valorii colecției, am propus să conferențiez despre arta românească și autorii reprezentativi din patrimoniul parohiei. În foaia informativă a bisericii, *The Weekly Bulletin of St. Mary's Orthodox Church* Vol. 34, No. 30 din 21 iulie 1991 a fost anunțată expunerea mea, programată luni 22 iulie, la orele 19, ce avea să se desfășoare în spațiul cultural al parohiei (Cultural Building). În anunț se specifica: „(...) a Special Presentation will be held, with regard to the art values contained in our Church Museum” (Fig. 8). Făcând un excurs în arta de șevalet din secolele XIX și XX, am evidențiat faptul că muzeul deține opere ale celor mai reprezentativi artiști români. Iar acestea trebuie expuse public, trebuie cunoscute și ar fi oportună elaborarea un catalog destinat tipăririi. Audiența, entuziasată, era formată în mod special din doamne vârstnice, unele emigrate recent, altele demult ori chiar născute în Statele Unite, dar toate vorbind încă bine românește. Așa că nu a trebuit să conferențiez în limba engleză, ci în limba natală. Părintele Hațegan mi-a oferit cartea amintită mai sus și, foarte volubil și glumeț, mi-a reproduș fragmente de dialog dintre primii emgranți români care preluau termeni americani pe care nu-i cunoșteau și-i amestecau într-un

³ Louise Hunnewell Gunther, recăsătorită, în 1954, cu jurnalistul, scriitorul și omul politic Mihail Fărcășanu (1907–1987), președinte al Tineretului Național Liberal (1936–1947), reporter de front în Campania din Est (1943–1944), redactor-șef al periodicului *Viitorul* (1944–1946). În pericol de a fi arestat, Fărcășanu, împreună cu prima soție Pia (n. Pillat) și Vintilă V. Brătianu reușesc să părăsească, clandestin, țara cu ajutorul curajosului pilot Matei „Băzu” Cantacuzino, într-un zbor periculos peste Adriatică. S-a stabilit la New York și a activat în cercurile exilului românesc. După moartea celei de-a doua soții, fosta doamnă Gunther, Fărcășanu este cel care donează colecția Gunther Bisericii Sf. Maria din Cleveland.

⁴ Rev. Fr. Vasile Hațegan, *op. cit.*, p. 85.

jargon sui-generis, de genul „seara stăm pe porci [porch] și mâncăm paie [pie]”. Conferința a fost bine primită, mi-au fost puse multe întrebări. Părea că enoriașii prezenți fuseseră convinși de importanța colecției lor și de necesitatea de a o păstra în condiții potrivite și de a o expune.

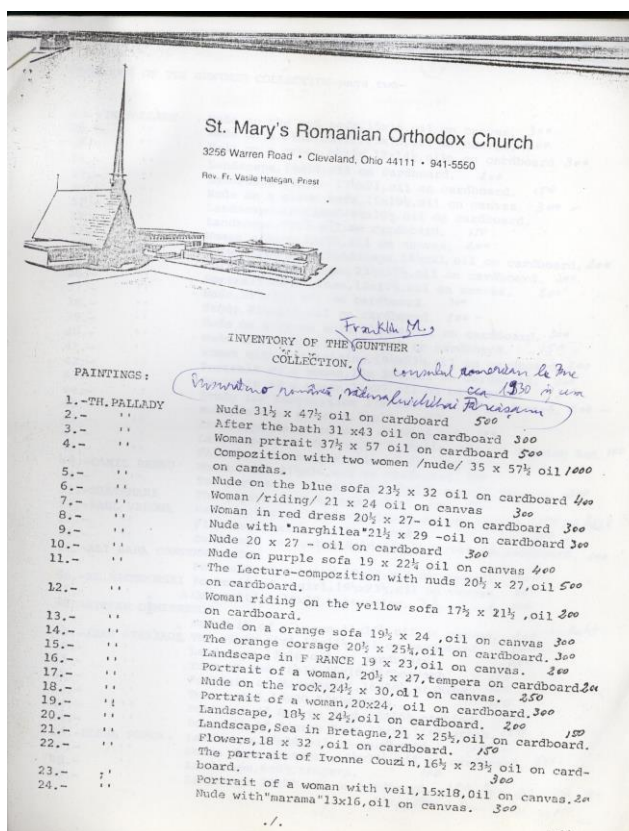

Fig. 6. Inventarul colecției de la St. Mary, p. 1, 1991.

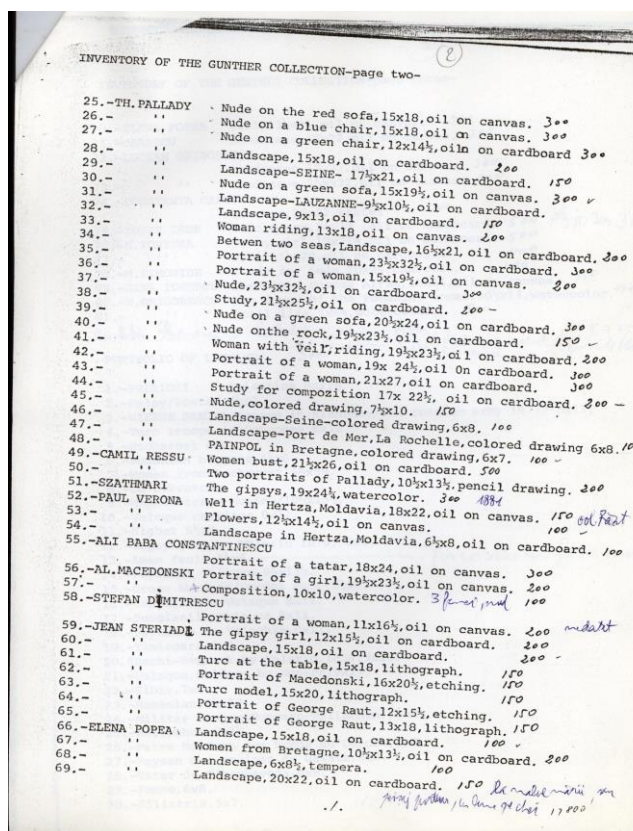

Fig. 7. Inventarul colecției de la St. Mary, p. 2, 1991.

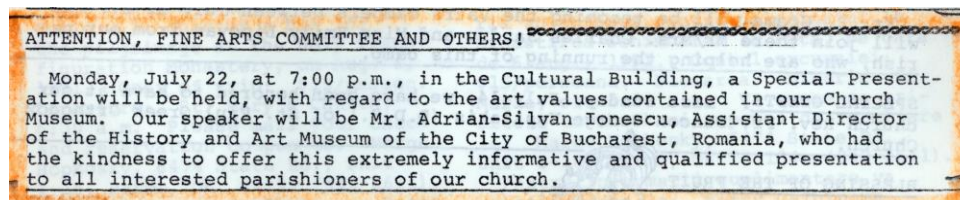

Fig. 8. Anunț pentru o expunere despre arta românească în The Weekly Bulletin of St. Mary's Orthodox Church, vol. 34, no. 30 din 21 iulie 1991.

Revenit în toamna aceluiași an la Cleveland, pe 30 octombrie am mers, însoțit de George Dobrea – persoană cu mare autoritate în rândul enoriașilor și efor al bisericii – și am imortalizat, pe o casetă video, întreaga colecție depozitată, cu precădere picturile lui Pallady, necunoscute în România. Intenționasem să ofer acea casetă Televiziunii Române pentru a sluji ca bază pentru un film documentar, dar, în acei ani tulburi de tranziție și acomodare cu democrația, nu prea era loc pentru emisiuni culturale și proiectul a fost abandonat. Iar casetele video au ieșit, între timp, din uz... Este, totuși, un document de maximă importanță pe care l-am digitizat recent și din care am extras câteva stop-cadre, spre a ilustra această notă (Fig. 9–16). Între lucrări figura și un foarte reușit dublu portret, față și profil, al lui Pallady executat de Camil Ressu (Fig. 17). Chiar dacă, din punct de vedere calitativ, imaginile ce le dăm publicității lasă mult de dorit, consider că este un bun prilej de a face cunoscute câteva dintre picturile artistului aflate în patrimoniul parohial.

Filmarea a fost efectuată de George Dobrea care a imortalizat și umila mea persoană în timp ce selectam picturile și le așezam în lumina potrivită pentru a fi surprinse pe peliculă (Fig. 18) sau împreună cu proaspătul nou paroh, părintele Remus Grama, sosit în depozit să ne dea o mână de ajutor (Fig. 19).

Fig. 9. Th. Pallady, Nud cu narghilea.

Fig. 10. Th. Pallady, Nud.

Fig. 11. Th. Pallady, Nud pe sofa purpurie.

Fig. 12. Th. Pallady, Lectura.

Fig. 13. Th. Pallady, Compoziție cu două nuduri.

Fig. 14. Th. Pallady, Nud pe sofa oranj.

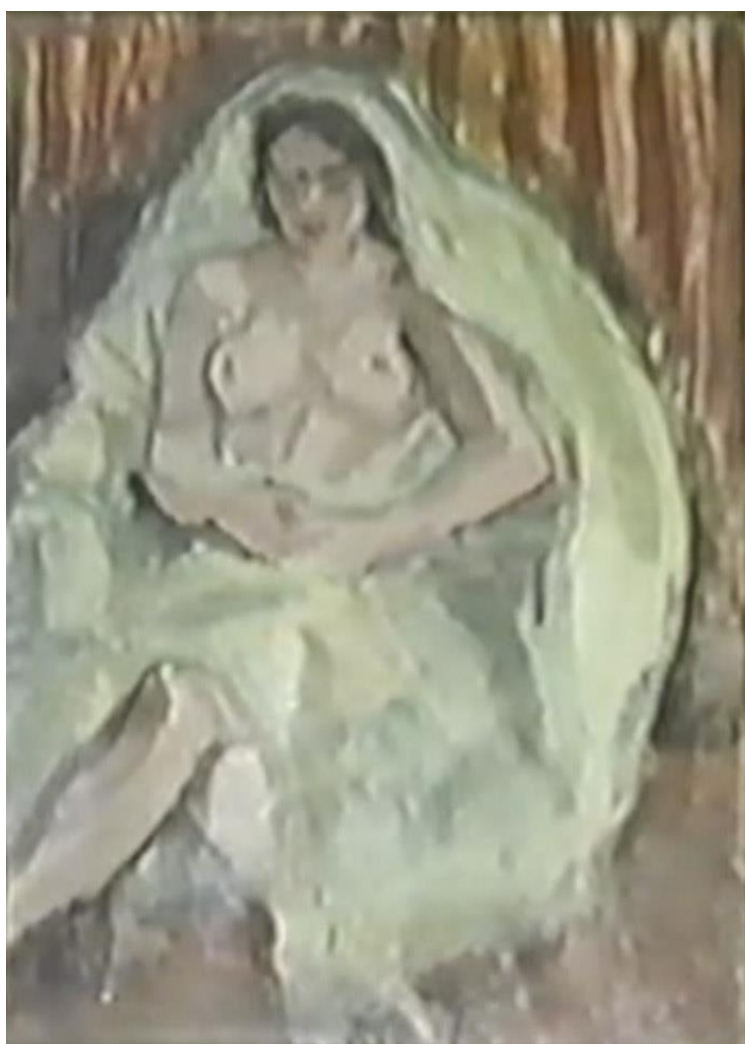

Fig. 15. Th. Pallady, Nud cu maramă.

Fig. 16. Th. Pallady, Peisaj pe malul Senei.

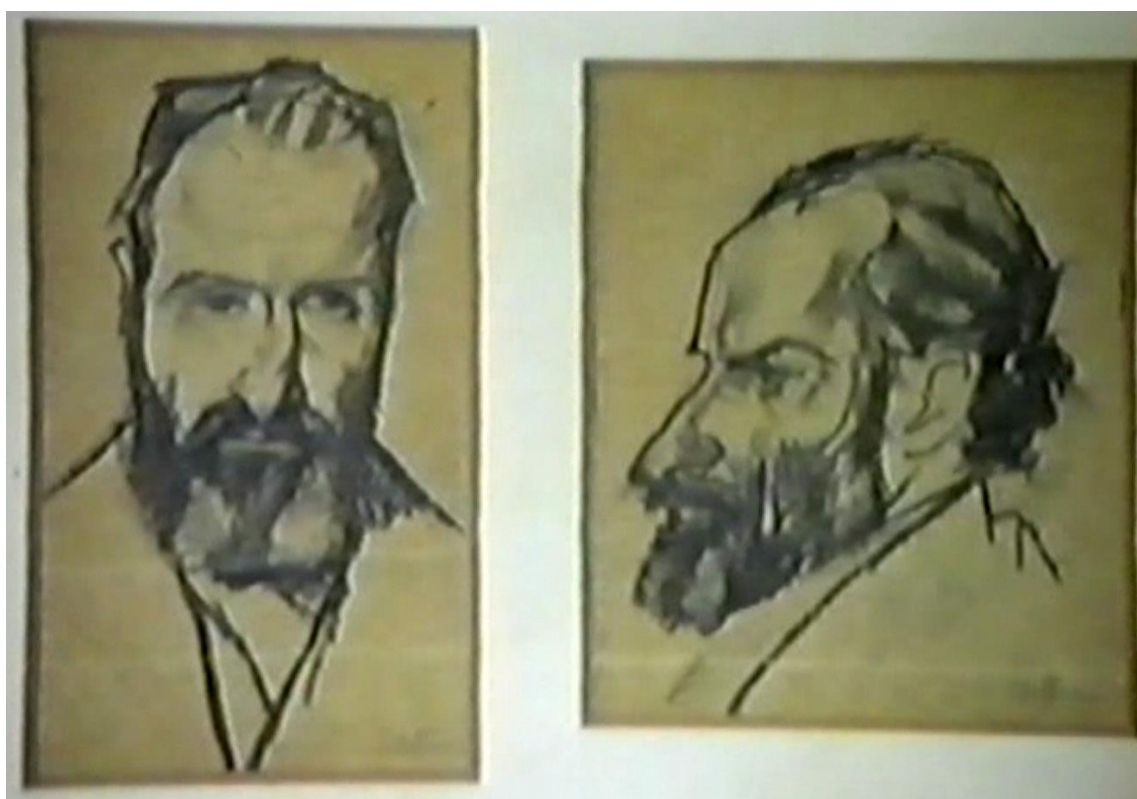

Fig. 17. Camil Ressu, Două portrete ale lui Th. Pallady.

Fig. 18. Adrian-Silvan Ionescu pregătind pentru filmare un tablou de Pallady, stop-cadru din film, 30 octombrie 1991.

Fig. 19. Părintele Remus Grama, parohul bisericii Sf. Maria și Adrian-Silvan Ionescu, 30 octombrie 1991.

Am mai ajuns la Biserica Sf. Maria și în 1999, chiar în ziua marelui praznic al Nașterii Maicii Domnului de pe 8 septembrie, dar atunci am asistat doar la slujbă fără a mai merge la muzeu sau în depozit. Cu acea ocazie am făcut mai multe fotografii ale exteriorului lăcașului.

În anul 2006, doamna Dorothy Wilson, directoarea colecțiilor de la Kent State University Museum – instituție dedicată modei și a istoriei costumului – a fost rugată să se ocupe de fișarea colecției parohiale. S-a achitat exemplar de sarcină, chiar dacă a întâmpinat multă adversitate din partea celor care nu prețuiau exponatele. La sugestia și prin contribuția substanțială a lui George Dobrea, în perioada următoare, a fost organizată o expoziție de pictură românească provenind din colecția muzeului la Beck Center for the Arts din Lakewood, Ohio, o suburbie a orașului Cleveland. Astfel, nudurile și peisajele lui Pallady au putut fi admirate și cunoscute de un public larg, nu doar de enoriașii de la St. Mary's Orthodox Church.

Aceasta este povestea operei lui Pallady de peste ocean care, prin aburul celor 30 de ani scurși de când am luat contact cu ea, mi-a revenit în minte cu ocazia recente aniversări a marelui pictor român.